

УДК 81.255.4

DOI <https://doi.org/10.32447/2663-340X-2019-5-10>

ОСОБЛИВОСТІ ВІДТВОРЕННЯ МЕТАФОР ЗРАДИ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ

Іванченко Марія Юріївна

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри іноземних мов та перекладознавства

Львівського державного університету безпеки життєдіяльності

вул. Клепарівська, 35, Львів, Україна

Наукова розвідка присвячена дослідженню особливостей відтворення англійських метафор зради українською мовою. Метою цієї статті є визначення шляхів відтворення українською мовою англійських метафор зради. Поставлена мета передбачає виконання низки завдань, а саме: проаналізувати перекладацькі трансформації, які застосовуються для перекладу досліджуваних метафор, виявити різницю в сприйнятті екстралінгвістичних явищ носіями різних мов; встановити джерела утворення метафор зради в англійській та українській мовах. Матеріал дослідження становлять метафори, які актуалізують концепт ЗРАДА в англійській мові отримані в результаті суцільної вибірки із ідеографічних англійських мовних джерел та Тезаурусу традиційних англійських метафор.

Проведений аналіз перекладацьких трансформацій демонструє чітку різницю в сприйнятті явищ навколишньої дійсності представниками різних мовних спільнот. Так, в англійській мові зрадити людині гідність через обманні дії, поведінку асоціюється з азартною грою, тоді як в українській – з інтелектуальною недієдатністю. «Зрадити – позбавити захисту, підставити» – в англійській мовній свідомості за аналогією порівнюються із переміщенням до лігва вовків, а в українців – до пекла. З іншого боку метафори, що виражають «зраду-обман» актуалізуються по-різному в аналізованих мовах, хоча суміжними категоріями, а саме «зрадити-обдурити» – обмежити (позбавити) зір, поставити у скрутне становище або приховувати актуальний стан речей. У семантиці лексичних одиниць, за допомогою яких виражається подружжя зрада чи ошукування, присутня спільна сема «переміщення по колу», однак образна складова відрізняється.

Історичними джерелами утворення проаналізованих метафор в англійській та українській мовах є фізичні характеристики об'єктів, артефакти, предмети побуту, частини людського тіла, представники флори та фауни.

Перспективою дослідження, на нашу думку, є співставлення способів відтворення метафор зради з принципами перекладу метафор суміжних референційних сфер.

Ключові слова: метафора, способи перекладу, інтерпретація, адекватний переклад, деметафоризація, мовна картина світу, україномовний переклад.

Постановка проблеми в загальному вигляді та обґрунтування її актуальності. Переклад мовних засобів виразності являє собою міжкультурну комунікацію, діалог культур. Метафора є одиницею культури певної мови, що відповідно створює певні труднощі, пов'язані з її перекладом. Причиною виникнення таких проблем є наступні фактори: відсутність адекватного еквівалента в мові перекладу, відмінності норм і систем цінностей культур, контраст в реаліях мов. Саме тому для здійснення діалогу, і максимального розуміння культури іншої країни, вагоме значення має переклад метафор.

Антропометрична суть метафори полягає у втіленні асоціативних зв'язків людського досвіду, котрі своєю чергою є етноспецифічними. Механізми метафоризації дозволяють виявити систему цінностей певної мовної спільноти та характер сприйняття навколишньої дійсності [9].

Метою цієї статті є визначення шляхів відтворення українською мовою англійських метафор зради. Поставлена мета передбачає виконання низки завдань, а саме: проаналізувати перекладацькі трансформації, які застосовуються для перекладу досліджуваних метафор, виявити різницю в сприйнятті екстралінгвістичних явищ носіями різних мов; встановити джерела утворення метафор зради в англійській та українській мовах.

Аналіз останніх досліджень.

Робота структур людського мозку полягає в постійному порівнянні і відшукуванні загальних рис у абсолютно протилежних сутностях. Такий механізм відтворення навколишньої дійсності відображає «свідомість» етнічної групи, яка консолідує пам'ять та історію народу, його пізнавальну діяльність, світогляд та психологію [6]. У той час як специфічні риси такої свідомості – етнічний менталітет – який можна назвати «духовністю» – збереглися у пареміологічному фонді мови: прислів'я, приказки, різні форми народ-

ного мистецтва, а також у прикладах метафори. За допомогою метафор осмислюються абстрактні сутності, з її допомогою вони об'єктивуються в мовній свідомості [7, 54]. Тому метафора – це пізнавальний інструмент, який допомагає втілити абстракцію.

Відповідно до теорії метафори вона тепер розглядається як когнітивна структура, яка об'єднує психічне уявлення та розумовий досвід [8, 499], і дає можливість переосмислити свій погляд на відомі об'єкти, які оцінені через інші об'єкти. Метафора змушує нас бачити одні речі замість інших, які в прямому значенні функціонують як додаткові структури, як ключ до розуміння [6, 57].

Наша буденна система понять, в рамках якої ми думаємо, діємо, метафорична за своєю суттю, отже, метафора – знаряддя думки, пізнавальний процес, який об'єднує мозок, розум і культуру [5, 217]. А, отже, аналіз процесу метафоризації дає можливість виявити приховані для безпосереднього спостереження концептуальні сфери мовного суб'єкту.

Переклад є одним із найскладніших видів філологічної активності. Першочерговим завданням перекладача є збереження не тільки змісту тексту, повідомлення але і відтворення атмосфери, настрою; не менш важливо «зберегти стилістику, передати задум, думки і почуття носія мови, а також максимально точно відтворити картину світу, закладену мовною спільнотою» [3, 63].

Особливі труднощі зустрічаються на шляху перекладача при відтворенні стилістичних засобів виразності. У такому випадку переклад перетворюється не просто на процес заміни однієї частини мови на іншу, а передбачає врахування психологічних, літературознавчих, етнографічних та інших сторін людської діяльності, більше того – передбачає врахування традицій перекладацької діяльності у тій чи іншій країні. Саме тому ця проблема незмінно перебуває у центрі уваги науковців. Питанням адекватного перекладу стилістичних засобів виразності, зокрема метафори займалися такі лінгвісти як Т. Арбекова, І. Арнольд, Л. Бархударов, Л. Бреєва, В. Виноградов, І. Гальперін, Р. Гінзбург, В. Карабан, В. Комісаров, І. Корунець, М. Кочерган, М. Кронгауз, В. Прозоров, К. Чуковський та інші.

Вчені дотримуються одностайної думки про те, що при перекладі метафор з однієї мови на іншу лінгвіст повинен керуватись багатогранністю образної інформації, зумовленої поліфункціональністю одразних одиниць мови.

Вчені виокремлюють прийоми перекладацьких трансформацій при відтворенні метафор. Лінгвісти Т. Казакова та В. Карабан пропонують такі способи перекладу метафори [3; 4]: повний переклад; додавання / вилучення; заміна; структурна перебудова; традиційний відповідник; паралельне найменування метафоричної основи.

Виклад основного матеріалу дослідження.

В даному дослідженні ми розглянули 35 прикладів метафор, котрі актуалізують кон-

цепт ЗРАДА, та є, на нашу думку, найбільш цікавими та ілюстративними з точки зору лінгвістичного аналізу. Метафори та їх переклад переважно суттєво відрізняються як структурою висловлювання, так і способом актуалізації. Очевидно це зумовлено тим, що кожна мовна особистість, як представник окремої соціальної групи та нації загалом сприймає навколишню дійсність через призму певної системи норм та цінностей, які своєю чергою є частиною мовної картини світу [5, 213].

Серед аналізованих нами метафор ми зустрічаємо випадки, коли присутній прямий переклад. Таке співпадіння відбувається завдяки тому, що образні конотації певної лексики перегукуються у мовній свідомості носіїв обох мов. В такому випадку ми спостерігаємо прийом так званого калькування метафори.

Так, наприклад, метафора «зрадити – видати таємницю»:

“The news of his leaked out before it was officially made known” (3).

Новина про його призначення просочилася раніше офіційного оголошення.

Даний приклад свідчить про те, що у носіїв обох мов, англійської та української, таємниця асоціюється з речовиною, яка зберігається в певному місці, тоді як вихід останнього можливий тільки при наявності пошкодження. Подібну негативну конотацію, загальну для розглянутих мов, спостерігаємо у випадку *dirty laundry* «брудна білизна», тобто компроментуюча особиста інформація.

“Look, Devin, I don't really want to search through the Pittmans' dirty laundry” (2).

Послухай, Девін, я дійсно не хочу порсатись у брудній білизні сім'ї Піттманів.

“The woman is able to twist her supervisor around her little finger. She gets whatever she wants at work” (4).

Ця жінка може легко обвести навколо пальця свого керівника. На роботі вона отримує все що захоче.

Ще один приклад, в якому при перекладі зберігається семантика і структура метафори, і лексичне значення слів викликають однакові асоціації у представників обох мов: *to cackle the secret* ‘розбавкати секрет’.

Так, повідомлення секретної інформації актуалізується як «розбавкати», «розкудхатати», що апелює до представників тваринного світу. Характерною рисою такого голосового повідомлення є гучність і багаторазове повторення. Больше того, таке порівняння акцентує увагу на тому, що суб'єкт такої поведінки є особою з низьким інтелектуальним коефіцієнтом, коло інтересів якої обмежується обговоренням чужих проблем.

Ще один інформативний приклад:

“I thought we were working on not blurting things out” (3).

Я думав, ми тут працювали над тим, щоб нічого не розбовкати.

"Kings County Court leaks like a sieve" (1).

З королівського окружного суду все витікає як із сита.

Однак, у більшості випадків при перекладі метафор перекладач вимушений звертатись до різного роду варіювання та зміни вихідного тексту. Так, наприклад, *that was an attempt to pull the wool over our eyes* «це була чергова спроба замилити нам очі (напустити туману в очі)» ілюструє метод лексичної заміни. У зв'язку з відмінностями в сприйнятті навколишньої дійсності у носіїв англійської та української мови «зрада-обман» актуалізуються по-різному, хоча суміжними категоріями, а саме «зрадити-обдурити-обмежити (позбавити) зір».

За таким же принципом перекладається наступна метафора:

"You threw me to the wolves!" (5, 298)

Ви кинули мене у саме пекло!

Аналіз семантичної структури концепту ЗРАДА показав, що найбільша кількість лексичного матеріалу наявна у англійській мові для ілюстрації семи «ошукувати, шахраювати» [2, 61]. Основним виразником семи є предикат *cheat* та його синонімічний ряд, який сформований із дієслів *con, swindle, dupe, hoodwink, scam, cozen, bamboozle, bluff, burn, chisel, rook, flimflam, gyp, racket, fake, dodge, bunco, stick, shave, spoof*. Згадані дієслова означають «ошукувати, шахраювати, обдурювати, виманювати гроші, обраховувати (покупця), видурювати, блефувати, вести подвійну гру, залишати в дурнях» тощо [1].

Нашу увагу привернула метафора "*Pig in a poke*" (4) яка ілюструє ситуацію, коли покупець не володіє об'єктивною інформацією про цінність та вартість товару, що купує, особливо якщо робить це попередньо не переглянувши останній [1]. Згадана метафора перекладається українською як *Kim в мішку*.

Заміна обумовлена тією обставиною, що лексична семантика відображає «свідомість» етносу, в якій закріплена пам'ять та історія народу, його досвід пізнавальної діяльності, світогляд і психологія. Наприклад:

"They're trying to put over a fast one on the honest citizens" (1).

Вони намагаються заморочити голови чесним людям.

Згаданий вище перекладацький прийом використовується в даному випадку через неможливість буквального перекладу конструкції *to put over a fast one* «накласти швидкий» як незрозумілий для україномовного реципієнта, через те у контексті вводиться синонім – «заморочити».

Антонімічний прийом перекладу являє собою заміну позитивного висловлювання негативним як більш звичне для носіїв мови в даному контексті. Серед інвентаризованих нами метафор є мало прикладів, які відтворюються українською

мовою засобами згаданого перекладацького прийому:

"I hope, that Tom will keep his mouth shut about finding me with a gun in my hand" (4)

Я сподіваюсь Том не відкриє рота про те, що бачив пістолет у мене в руках.

Перекладацький прийом демегафоризації полягає у відмові від передачі образного значення метафоричного вираження, і у подальшому відтворюється тільки його буквальне значення. Застосовується згаданий прийом у тих випадках коли неможливо підібрати адекватний еквівалент.

Так, у прикладі "*He won the khaki election and no one could reject him*" (2).

Він виграв вибори під час англо-бурської війни, і ніхто не смів йому перечити.

Вислів *khaki election* перекладається шляхом опису, оскільки даний позамовною феномен є специфічним для англосмовної мовної спільності. Так само в українській мові не можливо знайти адекватний еквівалент метафори оскільки походження останньої пов'язано з рабовласницькою політикою Америки:

"She can sell him down the river any day she likes" (4).

Вона може видати його, якщо захоче.

За тим самим принципом перекладені наступні метафори:

"She has struggled so gallantly for polite reputation that she has won it: pitilessly kicking down the ladder as she advanced degree by degree" (3)

Вона так відчайдушно боролася за успіх у світському суспільстві, що врешті-решт домоглася свого; але чим вище вона піднімалася, тим більш безжалюбно кидала тих, хто допомагав їй.

У тих випадках, коли перекладачеві не вдається відтворити ідею оригінальної метафори мовою перекладу здійснюється підбір інших варіантів, котрі максимально відображають прихований зміст.

Наприклад, "*They took him for a ride*" (5, 287).

Вони просто пошили його в дурні

"Those two have been playing around for months" (5, 892)

Ця пара вже кілька місяців крутить любов.

Так, шахрайство у англійській мовній свідомості асоціюється з переміщенням в просторі, тоді як в українській з фізичним процесом деформації. У другому прикладі в семантиці лексичних одиниць, що актуалізують подружню невірність присутня загальна семема «рухатися по колу», проте образна складова відрізняється.

Цікавим є приклад, в якому концепт ЗРАДА актуалізується як «хитрість», що у даному випадку набуває значення «діяти майстерно, тонко, дипломатично» [1]. В рамках нашого дослідження набуває негативного «досягнути успіху нечесним шляхом». У наступному прикладі хитра поведінка за аналогією порівнюється із угодою, яка укладається у «задній» (секретній) кімнаті. Українською мовою ця метафора відтворюється як «підкилимна гра»:

"For month, the president has been working backroom deals in order to present an immigration bill to Congress that won't Peter out due to partisan politics" (2).

Місяцями президент веде підкилимну гру для того, щоб представити законопроект про імміграцію у Конгрес, який не буде пов'язаний із інтересами тільки однієї політичної партії.

У поданому прикладі дипломатична поведінка актуалізується носіями по-різному, однак образи перебувають у одній асоціативній площині. Так в обох мовах це простір, прихований від безпосереднього споглядання.

Здійснений нами аналіз показав, що 80% метафор, котрі актуалізують концепт ЗРАДА в англійській мові, відтворюються українською із застосуванням перекладацьких трансформацій. Лексична заміна – 15%; антонімічний переклад застосований у 6% прикладів; деметафорізація – 25%; пошук перекладацького еквівалента наявний у 34% досліджених метафор.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Проведений аналіз перекладацьких трансформацій демонструє чітку різницю в сприйнятті явищ навколишньої дійсності представниками різних мовних спільнот. Так, в англій-

ській мові зрадити людську гідність через обманні дії, поведінку асоціюється з азартною грою, тоді як в українській – з інтелектуальною недієздатністю. «Зрадити – позбавити захисту, підставити» в англійській мовній свідомості за аналогією порівнюються із переміщенням до лігва вовків, а в українців – до пекла.

З іншого боку метафори, що виражають «зраду-обман» актуалізуються по-різному в аналізованих мовах, хоча суміжними категоріями, а саме «зрадити-обдурити» – обмежити (позбавити) зір, поставити у скрутне становище або приховувати актуальний стан речей. У семантиці лексичних одиниць, за допомогою яких виражається подружжя зрада чи ошукування, присутня спільна сема «переміщення по колу», однак образна складова відрізняється.

Історичними джерелами утворення проаналізованих метафор в англійській та українській мовах є фізичні характеристики об'єктів, артефакти, предмети побуту, частини людського тіла, представники флори та фауни.

Перспективою дослідження, на нашу думку, є співставлення способів відтворення метафор зради з принципами перекладу метафор суміжних референційних сфер.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. К. : Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
2. Іванченко М.Ю. Семантична структура концепту ЗРАДА та способи його лексичної репрезентації в англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. І. Франка. Серія «Філологічні науки»* : Збірник наукових праць. 2016. № 6. С. 57-63.
3. Казакова Т.А. Теория перевода (лингвистические аспекты). СПб. : Союз, 2003. 296 с.
4. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2004. 276 с.
5. Geeraerts D. Conceptual Structure and Conceptual Variation. Shanghai : Shanghai Foreign Language Education Press, 2017. 345 p.
6. Gyuro M. Humor and Metaphors in Medical Language. *Discourse and Interaction*, 2017. № 10. P. 47-60. Retrieved from: <https://katedry.ped.muni.cz/anglictina>.
7. Kecskes I. Language, Culture, and Context. *The Routledge Handbook of Language and Culture*. 2014. Retrieved from: <https://www.routledgehandbooks.com>.
8. Khabirova E. Metaphorical terms in the context of linguistic research articles. *XLinguae. European Scientific Language Journal*. 2108. № 11. P. 499-507. Retrieved from: <http://www.xlinguae.eu/>
9. Lakoff, G., Johnson, M. *Metaphors We Live By*. Chicago, IL : University of Chicago Press, 2003. 193 p.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs*. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. Retrieved from: <https://ahdictionary.com>.
2. *Cambridge Idioms Dictionary*, 2nd ed. Cambridge University Press. 20016. Retrieved from: <http://www.cambridge.org>.
3. *English Idioms Phrases and Expressions that we Use Daily with their Meanings and Origins Explained*. Retrieved from: <http://www.phrases.org.uk>.
4. *Oxford living dictionaries*. Retrieved from: <https://en.oxforddictionaries.com>.
5. Wilkinson P. R. *Thesaurus of Traditional English Metaphors*. Second edition, London, New York, 2002. 2034 p.

REFERENCES

1. Velykyy tлумachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayins'koyi movy (z dod. i dopov.) (2005) / Uklad. i holov. red. V. T. Busel. [The Ukrainian Dictionary] Kyiv, Irpin' : VTF «Perun». [online]. Retrieved from: <http://sum.in.ua>. [in Ukrainian].
2. Ivanchenko, M.YU. (2016) Semantychna struktura kontseptu ZRADA ta sposobiv yoho leksychnoyi reprezentatsiyi v anhliys'kyy movi. *Naukovyy visnyk Drohobys't'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. I. Franka. Seriya:*

«Filolohichni nauky»: Zbirnyk naukovykh prats'. [Concept BETRAYAL semantic structure and ways of its lexical representation in English] № 6. S. 57-63. [in Ukrainian].

3. Kazakova, T.A. (2003). Teoryya perevoda (lynhvystycheskye aspekty). [Translation Theory]. SPb.: Soyuz. [in Ukrainian].

4. Karaban, V.I. (2004). Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy. [English technical and scientific literature translation]. Vinnytsya: Nova knyha. [in Ukrainian].

5. Geeraerts, D. (2017). Conceptual Structure and Conceptual Variation. Shanghai: Shanghai Foreign Language Education Press.

6. Gyuro, M. (2017). Humor and Metaphors in Medical Language. Discourse and Interaction, 10, 47-60. Retrieved from: <https://katedry.ped.muni.cz/anglictina>

7. Kecskes, I. (2014). Language, Culture, and Context. The Routledge Handbook of Language and Culture. Retrieved from: <https://www.routledgehandbooks.com>

8. Khabirova, E. (2018). Metaphorical terms in the context of linguistic research articles. XLinguae. European Scientific Language Journal, 11, 499-507. Retrieved from: <http://www.xlinguae.eu/>

9. Lakoff, G., Johnson, M. (2003). Metaphors We Live By. Chicago, IL: University of Chicago Press.

SOURCES

1. The American Heritage Dictionary of Phrasal Verbs. Published by Houghton Mifflin Harcourt Publishing Company. Retrieved from: <https://ahdictionary.com>.

2. Cambridge Idioms Dictionary (2006), 2nd ed. Cambridge University Press. Retrieved from: <http://www.cambridge.org>.

3. English Idioms Phrases and Expressions that we Use Daily with their Meanings and Origins Explained. Retrieved from: <http://www.phrases.org.uk>.

4. Oxford living dictionaries. Retrieved from: <https://en.oxforddictionaries.com>.

5. Wilkinson, P. R. (2002). Thesaurus of Traditional English Metaphors. Second edition, London, New York, 2002. 2034 p.

PECULIARITIES OF BETRAYAL METAFORS TRANSLATION INTO UKRAINIAN

Ivanchenko Mariia Yuriivna

Candidate of Philology,

Associate Professor at the Department of Foreign Languages and Translation,

Lviv State University of Life Safety

Str. Klyparivska 35, Lviv, Ukraine

The object of the study are English betrayal metaphors as a mean of extralinguistic information transmission through the prism of certain language community world picture. The subject – is the analysis of betrayal metaphors in Ukrainian translation.

The main aim of the article is to outline the basic ways and devices of metaphors' translation in the texts.

The analysis of translation transformations shows a clear difference in the perception of the phenomena of reality by representatives of different language communities. So, in English, to condone human dignity through deceptive acts, behavior is associated with gambling, while in Ukrainian - with intellectual disability. "To betray - to deprive the defense, to substitute" - in the English language consciousness by analogy is compared with the movement to the wolves' den, and to Ukrainians - to hell.

On the other hand, the metaphors, which verbalize "betrayal-deception" are actualized in different ways in the analyzed language, although adjacent categories, namely, "betray, deceive" - limit (deprive) of vision, put in a difficult position or conceal the actual state of affairs.

Historical sources of analyzed metaphors formation in English and Ukrainian languages are the physical characteristics of objects, artifacts, household items, parts of the human body, representatives of flora and fauna.

In the lexical units semantics, by means of which there is marital treason or scandal is expressed, there is a common sense "movement in a circle," however the image component is different.

The analysis of betrayal metaphors translation can be continued by the comparison with the principles of the related reference areas metaphors translation.

Key words: *metaphor, methods of translation, interpretation, adequate translation, demetaphorization, language world picture, Ukrainian translation.*